

ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ НА КОНФЛІКТНУ ПОВЕДІНКУ У ПІДЛІТКІВ**Резюме**

У статті проводиться аналіз понять «конфлікт», «конфліктна поведінка»; «стилі поведінки у конфліктній ситуації»; зазначені причини конфліктної поведінки у підлітків. Обґрунтовано специфіку підліткового віку, що супроводжується самоствердженням, сепарацією, бунтом, сильними емоційними переживаннями, відчуттям тривоги, підвищеною збудливістю, депресією; характеризується зміною ієрархії цінностей, мотивів, самоусвідомлення себе. **Метою** цього дослідження було визначити вплив психологічних чинників на конфліктну поведінку у підлітків, серед яких, такі як агресивність, тривожність, а також стосунки з батьками, однокласниками, вчителями. **Методи** аналізу, систематизації та узагальнення теоретичного матеріалу наукових джерел дозволили ознайомитися з вітчизняним та зарубіжним досвідом з даної проблематики. У емпіричному дослідженні застосовані такі **методики**: опитувальник дослідження рівня агресії Басса-Дарки; особистісна шкала проявів тривоги Тейлор (в адаптації Т. А. Немчина); «Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях» К. Томаса (адаптована Н. В. Грішиной); авторська анкета. **Результати.** З метою встановлення зв'язку між психологічними чинниками та стратегією поведінки у конфлікті ми провели математичну обробку даних за критерієм Пірсона. Був з'ясований зв'язок між показниками рівня тривожності та стратегіями поведінки: суперництво та пристосування. Це свідчить про те, що чим вище рівень тривожності, тим більша вірогідність того, що у конфліктній ситуації буде використана стратегія суперництва або пристосування. Констатовано вплив тривожності на вибір стратегії поведінки у конфлікті. За результатами математичної обробки був також виявлений вплив на стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях таких чинників, як психологічний клімат у сім'ї та класі, ставлення батьків, вчителів та однокласників до підлітка. Зроблено **висновок**, про те, що, зважаючи на нагальність проблем щодо конфліктної поведінки у підлітків, необхідно продовжувати дослідження психологічних чинників, що провокують конфлікт та ускладнюють його перебіг, з метою поліпшення корекційної роботи практичних психологів.

Ключові слова: агресивність; конфлікт; конфліктна поведінка; підлітки; психологічні чинники конфліктної поведінки; тривожність

Вступ. Життя кожної людини супроводжується конфліктами. Конфлікти є механізмом розвитку як окремої особистості, так і соціальної системи в

цілому. Будь-яка особистість не здатна розвиватися безконфліктно, адже саме так людина пізнає реальність і через конфлікти вибудовує свої стосунки з оточуючими та з самою собою. Коли виникає зіткнення інтересів, думок та переконань, особистість, що відстоює власні позиції, не завжди готова враховувати інтереси інших.

В сучасній психології не існує спільної точки зору щодо визначення поняття «конфлікт» та розуміння його змісту. Наявні два основні підходи. Перший розглядає конфлікт як зіткнення, протилежно спрямованих, несумісних думок, потреб, інтересів, мотивів, актів поведінки, здатних протидіяти один одному (А. Я. Анцупов, А. А. Малишев, А. І. Шипілов, В. І. Андрєєв, Н.В. Грішина, Т. О. Полозова та інші). Такий підхід визначає, що суб'єктами конфліктної взаємодії можуть бути як окремі особистості, так і групи людей.

Другий підхід під конфліктом розуміє протиборство, зіткнення двох або більше взаємовиключних сил, тенденцій; як радикальну форму загострення протиріч (А. В. Тимченко, А. М. Бандурка, В. Б. Шапар, С. П. Бочарова, Ф. М. Бородкін, М. Н. Коряк та інші).

Б. Хасан визначає конфлікт як актуалізоване протиріччя, тобто втілені у взаємодії протилежні цінності, установки, мотиви (Хасан, 2003).

М. Зеленков тлумачить конфлікт як певний вид соціальної взаємодії: «Конфлікт – це якість взаємодії між людьми (або елементами внутрішньої структури особистості), що виражається в протиборстві сторін заради досягнення своїх інтересів і цілей» (Зеленков, 2003).

Ми приєднуємося до думки А. Петровського, що конфлікт – це зіткнення різноспрямованих цілей, думок, інтересів, позицій чи поглядів суб'єктів взаємодії. Основою будь-якого конфлікту є ситуація, що включає в себе або суперечливі позиції сторін з будь-якого приводу, або ж протилежні цілі чи засоби їх досягнення в даних обставинах, або розбіжність потягів, інтересів, бажань опонентів (Петровський, 1998).

Поняття «конфлікт» тісно пов'язане з поняттям «конфліктна поведінка». Конфліктна поведінка – це поведінка опонентів, дії яких протилежно спрямовані. Кожна сторона прагне реалізувати власні інтереси за рахунок опонента. Стратегія поведінки в конфлікті розглядається як ставлення особистості до конфлікту, установка на певні форми поведінки в ситуації конфлікту. Двомірна модель Томаса-Кілмена відображає методи регулювання і стилі поведінки людей в конфліктній ситуації, а саме: кооперація – людина проявляє увагу до інтересів інших людей, залучених в конфлікт; напористість – увага людини зосереджена тільки на захист власних інтересів.

Психологи К. Томас і Р. Кілмен визначають п'ять можливих стилів поведінки в конфліктних ситуаціях:

- *співробітництво* – спільне вироблення рішення, що задовольняє інтереси всіх сторін, що вимагає інтеграції позицій суб'єктів взаємодії;

- *компроміс* – врегулювання розбіжностей через взаємні поступки;

- *уникнення (ігнорування)* – ухилення від конфлікту, прагнення вийти з конфлікту, не вирішуючи його;

- *пристосування (відступ)* – зниження своїх прагнень і прийняття позиції опонента;

- *суперництво (конкуренція)* – відкрита боротьба за свої інтереси, жорстке відстоювання своєї позиції (Дараган, 2022).

Особливо гостро проблема конфліктної поведінки постає у підлітковому віці, що є складним етапом переходу від дитинства до дорослості. Цей вік характеризується динамічними змінами біологічного та психологічного. Гормональні зміни тіла, розвиток соціальної позиції підлітків супроводжуються відстоюванням своїх особистісних кордонів, непокорюю, сепарацією, сильними емоціями і переживаннями, відчуттям тривоги, підвищеною збудливістю, депресією. Змінюється ієрархія цінностей, мотивів, змінюється самоусвідомлення себе і ставлення до себе.

Підлітковий вік супроводжується наростанням внутрішніх суперечностей розвитку та напруженості міжособистісної взаємодії з однолітками,

дорослими та батьками. Відомо, що підліткам складно вирішувати конфлікти, і, як правило, у цих ситуаціях переважають деструктивні тенденції. Характер взаємовідносин з оточуючими змінюється. Підлітки емоційно відстоюють свої думки, власну позицію і особистісний простір.

Підлітковий вік має свої психологічні особливості: переорієнтація життєвих цінностей; особистісна нестабільність; потреба в самостійності, самореалізації, позбавленні від опіки; критичне осмислення себе і оточуючих; прагнення зайняти нову соціальну позицію, відповідну потребам і можливостям; егоцентризм; обмеженість життєвого досвіду; бажання самоствердитися серед однолітків (Дараган, 2022). Кожна із зазначених особливостей може створювати передумови для виникнення конфлікту з оточуючими.

Причини конфліктної поведінки підлітків, як правило, обумовлені:

- протиріччям між прагненням індивіда отримати ресурс і обмеженими можливостями;
- відсутністю чіткого розмежування прав та обов'язків у міжособистісних відносинах;
- недостатньою узгодженістю та/або суперечливістю цілей;
- незадовільною комунікацією, в тому числі недостатнім обміном необхідної інформації або її відсутністю;
- вимушеною взаємозалежністю у досягненні цілей;
- різницею у досвіді та манері спілкування;
- незбалансованою системою мотивації (Костюніна, 2016).

Вивчення наукових робіт, присвячених конфліктній поведінці у підлітків, показало, що дослідників цікавлять різні аспекти цієї проблеми. А.В. Гайнуліна та А.А. Ганєєва присвятили свою роботу дослідженню впливу особистісних особливостей на конфліктну поведінку (Ганєєва & Гайнуліна, 2013). Теоретичні питання психологічної сутності, детермінантів та механізмів конфліктологічності та особистості підлітків вивчала О.М. Чайковська (Чайковська, 2015). Т.А. Яновська досліджувала

взаємозв'язок прояву психологічного конфлікту з емоційною сферою підлітків (Яновська, 2015). Окремі автори присвятили свої роботи вивченню конфліктів, які виникають під час взаємодії підлітків з батьками, ровесниками та ін. А.Ш. Апішева проаналізувала психологічні проблеми, які виникають в процесі взаємодії сучасних підлітків та юнаків з батьками в процесі їхнього самоствердження (Апішева, 2012). Основні причини конфліктів серед підлітків у шкільному колективі розкрила Т.Ю. Куниця (Куниця, 2017).

Науковці, які розглядають особистісні передумови агресивності та конфліктності у підлітків: З.Р. Кісіль, А. Бандура, Д. Журавлев, А.Ш. Апішева, Е.Р. Гараєва, Е.А. Калініна, Ю.І. Корчагіна, М.А. Кудака, В.Р. Повелків та інші.

В нашому дослідженні ми зосередились на двох внутрішніх психологічних чинниках, які, на нашу думку, мають найбільший вплив на прояв конфліктної поведінки, а саме: агресивність та особистісна тривожність.

Розглянемо їх більш детально. Феномен агресивності має велику кількість емпіричних та теоретичних досліджень: А.Адлер, В. Мак-Дауголл, З. Фройд, А. Бандура, Е. Фромм, Р. Берон, К. Лоренц, Д. Річардсон, К. Бютнер, Д. Маєрс, Л. Берковіц, Н. Міллер, С. Фешбах, О. Бовнь, Д. Долара (Дараган, 2022).

Питання підліткової агресії та агресивності розглядалося в контексті педагогічної та вікової психології у працях Т. Румянцевої, С. Завражина, С. Васьківської, О. Бовть та інших.

Слід зауважити, що агресивна поведінка в підлітковому віці може бути спровокована багатьма факторами:

- психобіологічний фактор;
- психолого-педагогічний (проявляється в наслідках шкільного й сімейного виховання);
- соціально-психологічний (негативні наслідки взаємодії підлітка зі своїм найближчим оточенням та різними соціальними групами);

- особистісний (виявляється у ставленні підлітка до ситуації, що склалася, до власного кола спілкування, до його норм та цінностей, особливостей впливу, а також в здатності до саморегулювання поведінки);

- соціальний (включає соціальні та соціально-економічні умови життя та розвитку суспільства) (Ананьєв, 1980).

В науковій літературі виділяють такі форми агресивних реакцій підлітків: фізичну агресію, пасивну агресію, вербальну агресію, схильність до роздратування, негативізм, а серед форм ворожих реакцій: образу та підозрілість.

Другий чинник, який був обраний нами для дослідження – тривожність. Це психологічна властивість, що викликає внутрішній психологічний дискомфорт, і при наявності стійкого прояву набуває характеру тривоги, і може провокувати виникнення різноманітних конфліктних ситуацій (Чайковська, 2015).

Такі дослідники, як Е. Борн, А. Маслоу, Р. Мей, С. К'єркегора, З. Фройд та інші, розглядали феномен тривожності.

Тривожність визначають як відчуття неясної, неозначеної загрози, що супроводжується очікуванням негативних змін.

У психології розрізняють тривожність як:

- емоційний стан (ситуативна тривожність);
- стійку характеристику особистості (особистісна тривожність) (Дараган, 2022).

В нашому дослідженні нас цікавила саме особистісна тривожність підлітків. Під цим поняттям розуміють стійку характеристику особистості, що відображає сприйняття ситуації як загрозової та такої, що лякає. Дане відчуття активізується при сприйнятті певних стимулів, що сприймаються людиною, як небезпечні. При внутрішньому відчутті необхідності захищатися, при певній впевненості, що наразі існує загроза самооцінці та самоповазі, особистість здатна виступати на захист самої себе.

На основі викладеного можемо зробити висновок, що істотну роль у конфліктній поведінці можуть відігравати такі особистісні особливості підлітків, як агресивність і тривожність. Це ми і хотіли перевірити у нашому дослідженні.

Б. Волков (2017) стверджує, що взаємодією з соціальним середовищем обумовлені всі особливості підліткового віку. І саме ця взаємодія визначає спрямованість психічного розвитку підлітків.

Оскільки наша група досліджуваних – підлітки, для нас важлива була думка Божович Л.І., яка стверджувала, що ядром конфліктної поведінки є не біологічні особливості особистості, а недоліки шкільного та сімейного виховання, тобто пасивність та психолого-педагогічна занедбаність підлітка. Підліток очікує розуміння і уваги, а недовіра дорослого до нього створює психологічний бар'єр, непорозуміння та конфліктність (Божович, 1995).

Специфіка підліткового віку призводить до того, що відбувається загострення всіх проблем сімейного виховання. Ще одним важливим фактором формування конфліктної поведінки є становище підлітка в середовищі однолітків. Зважаючи на це, ми прийшли до висновку, що конфлікт, як протиставлення сторін заради досягнення своїх інтересів і цілей, може обумовлюватися або елементами внутрішньої структури особистості, або характером взаємодії між людьми, що конфліктують. Тому нам здалося доцільним дослідити також вплив зовнішніх психологічних чинників, а саме: стосунків з оточуючими, на конфліктну поведінку у підлітків.

Мета дослідження – теоретично дослідити та емпірично визначити вплив психологічних чинників на стиль поведінки у конфліктній ситуації.

Завдання: емпірично дослідити вплив психологічних чинників на стиль поведінки підлітків у конфліктній ситуації.

Методи та методики дослідження:

1. Аналіз, систематизація, класифікація та узагальнення теоретичного матеріалу наукових джерел.

2. Емпіричне дослідження, що включало наступний комплекс психодіагностичних методик:

- опитувальник дослідження рівня агресії Басса-Дарки;
- особистісна шкала проявів тривоги Тейлор (в адаптації Т. А. Немчіна);
- методика К. Томаса «Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях» (адаптована Н. В. Грішиной);
- авторська анкета

Результати. Дослідження проводилося у дистанційній формі. Усі учасники добровільно приймали участь у дослідженні. Учасниками дослідження стали учні 9-10 класів Козацького ЗЗСО 1-3 ступенів. Вибірку дослідження складало 20 респондентів віком від 14-16 років.

Для виявлення рівня агресивності був обраний опитувальник дослідження рівня агресії Басса-Дарки.

Так, за даними дослідження, що зображені на рис. 2.2.1., виявлено, що у 100% респондентів індекс агресивності на низькому рівні.

Рис. 2.2.1. Відсотковий розподіл індекса агресивності підлітків за опитувальником Басса-Дарки

У 95% респондентів індекс ворожості на низькому рівні і тільки у 5% виявлено індекс ворожості на середньому рівні (рис. 2.2.2).

Рис. 2.2.2. Відсотковий розподіл індекса ворожості підлітків за опитувальником Басса-Дарки

Таблиця 2.2.1

Кількісні показники розподілу даних за шкалою опитувальника дослідження рівня агресії Басса-Дарки серед підлітків

Назви шкал	Рівні вираженості характеристик				
	Низький рівень	Середній рівень	Вищий за середній рівень	Високий рівень	Дуже високий рівень
Фізична агресія					
Непряма агресія	100%	0%	0%	0%	0%
Роздратування	100%	0%	0%	0%	0%
Негативізм	100%	0%	0%	0%	0%
Образа	100%	0%	0%	0%	0%
Підозрілість	100%	0%	0%	0%	0%
Вербальна агресія	100%	0%	0%	0%	0%
Почуття вини	100%	0%	0%	0%	0%
Індекс ворожості	95%	5%	0%	0%	0%
Індекс агресивності	100%	0%	0%	0%	0%

Так, за результатами даного опитувальника можна сказати, що 100% підлітків не є схильними до активного вияву фізичної агресії. Їм не

притаманно лізти в бійки та застосовувати фізичну силу до інших. У всіх респондентів непряма агресія знаходиться на низькому рівні, що може означати, що у підлітків відсутнє бажання до руйнівних, агресивних дій, спрямованих на іншу особу, їм не притаманний вибух люті.

Роздратування у 100% підлітків знаходиться на низькому рівні, з цього ми робимо висновок, що вони не мають негативних реакцій, у них відсутня підвищена нервовість чи збудливість.

Негативізм на низькому рівні яскраво виражений у всіх підлітків, їм не властиві пасивне неприйняття та боротьба і активний опір.

Почуття образи також на низькому рівні у 100% респондентів, що означає, що у підлітків рідко або взагалі не виникає почуття образи своєї гідності. У них не з'являється негативні почуття через допущену до них уявну чи дійсну несправедливість.

Підозрілість у підлітків на низькому рівні, тож їм не характерна агресивна недовіра, відсутня обережність в стосунках з іншими людьми, нав'язлива думка про те, що всі бажають їм зла.

Вербальна агресія також у 100% на низькому рівні. Респонденти не схильні використовувати образливі вирази, прокльони, сарказм, лайку та інші негативні словесні реакції.

У 100% респондентів почуття провини на низькому рівні. Це означає, що в них не проявляється негативні переживання в зв'язку з заподіяною шкодою, з певною помилкою чи з почуттям невиконаної роботи. Це свідчить про знижене вираження негативних переживань через власні негативні вчинки.

Низький рівень ворожості виявлено у 100% підлітків, що говорить про високу довірливість до оточуючих. Респондентам не притаманне вираження образи та підозрілості.

Агресивність у підлітків теж на низькому рівні. Вони несхильні проявляти акти ворожості, вступати у конфліктні ситуації, здатні конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації.

Для виявлення рівня тривожності була обрана методика «Особистісна шкала проявів тривоги» Тейлор (в адаптації Т. А. Немчіна). Відсотковий розподіл рівня тривожності можна побачити на рис. 2.2.3.

Ми отримали такі результати:

- високий рівень тривоги – у 40% респондентів;
- середній рівень тривоги (з тенденцією до високого рівня) – у 30% респондентів;
- низький рівень тривоги – у 30% респондентів.

Можна сказати, що найбільш розповсюдженим серед підлітків є саме високий рівень тривоги, що характеризується високим рівнем напруження.

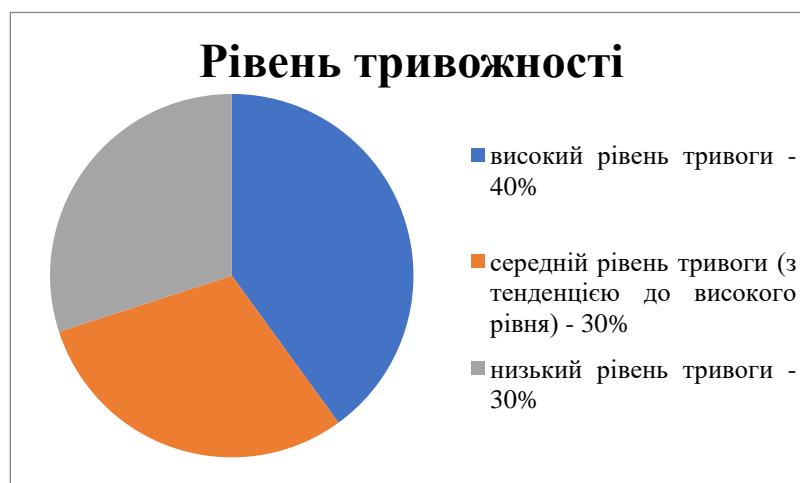

Рис. 2.2.3. Відсотковий розподіл рівня тривожності за результатами методики «Особистісна шкала проявів тривоги» Тейлор (в адаптації Немчіна)

Люди такого типу сприймають багато ситуацій, що склалися, як страшні та загрозові, незалежно від наявності або відсутності об'єктивних причин для цього. Такі підлітки схильні сприймати все дуже болісно, їм складно вислуховувати критику на свою адресу.

В той же час 30% респондентів мають середній рівень тривоги з тенденцією до високого. Це говорить про помірність виникнення в них внутрішньої напруги без вагомої на те причини. Такі підлітки можуть легше справлятися з проявом тривоги і вміють за допомогою аргументів згладжувати

власні вияви. Тому прояви тривоги є короткочасними та не виникають безпідставно, на них є причини, які усвідомлюються підлітками.

Низький рівень тривоги виявили також у 30% респондентів. Це означає, що ці підлітки не піддають сумніву самих себе та навколишній світ. Низький рівень тривоги вказує на стресостійкість, на спроможність не сприймати кожен ситуацію як загрозливу або небезпечну без об'єктивних на те причин. Такі люди впевнено себе почувають у мінливих і складних ситуаціях, вони об'єктивно та адекватно оцінюють внутрішні стани та зовнішні обставини.

Дуже високого рівня тривоги не виявлено у жодного з респондентів. Це свідчить про те, що в нашій групі респондентів були відсутні люди, які сприймають будь-яку ситуацію як небезпечну та нестабільну.

Середнього рівня тривоги (з тенденцією до низького) також не виявлено.

Для виявлення стратегії поведінки в конфліктній ситуації була використана методика К. Томаса «Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях» (адаптована Н. В. Грішиной)

Нами отримані наступні результати (рис. 2.2.4):

Шкала суперництва – 30% респондентів;

Шкала співробітництва – 5% респондентів;

Шкала компромісу – 30% респондентів;

Шкала уникнення – 25% респондентів;

Шкала пристосування – 10% респондентів.

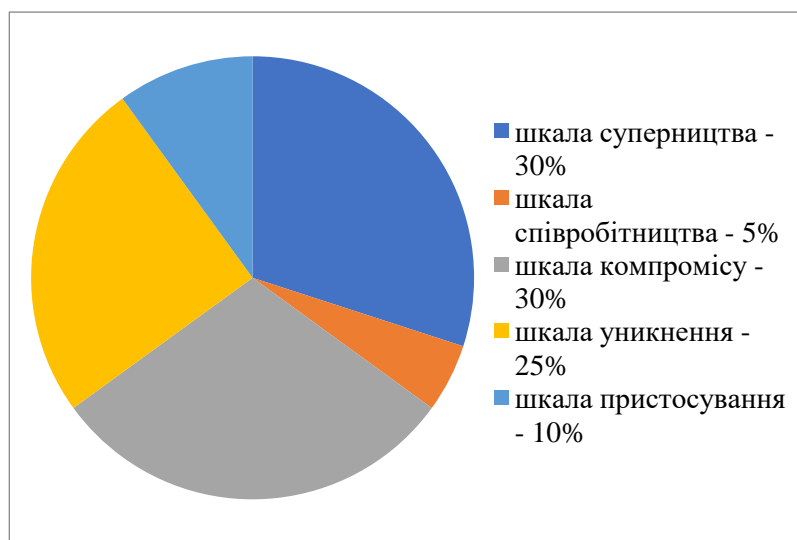

Рис. 2.2.4. Відсотковий розподіл стратегій поведінки у конфліктній ситуації за результатами методики К. Томаса «Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях» (адаптована Н. В. Грішиной)

Встановлено, що 30% (6 респондентам) притаманний такий стиль поведінки, як суперництво. У таких людей переважає прагнення домогтися реалізації своїх інтересів за рахунок іншого. Підлітки з таким стилем поведінки дуже активні і взагалі не зацікавлені у співробітництві з іншими людьми, проте здатні на вольові рішення.

Стиль поведінки – співробітництво – виявився у 1 респондента (5%). Підлітки з таким стилем прагнуть вирішити конфлікт так, щоб у ньому виграли всі. Вони враховують позицію іншої сторони і прагнуть задовольнити її. Також беруть активну участь у вирішенні конфлікту, але при цьому намагаються саме співпрацювати.

У 6 респондентів (30%) визначений стиль поведінки – компроміс. Цей стиль означає, що у підлітків є бажання закінчувати конфлікт поступками, частково задовольняючи інтереси обох сторін.

Стиль поведінки – уникнення – встановлений у 25% (5 респондентів). Для них характерна як відсутність прагнення до кооперації, так і відсутність тенденції до досягнення власних цілей. Підлітки з таким стилем поведінки не відстоюють свої права, не співпрацюють ні з ким для вирішення проблеми, взагалі ухиляються від конфлікту.

Стиль поведінки – пристосування – мають 10% (2 респондента). Їм притаманне принесення в жертву власних інтересів заради інтересів іншої людини, щоб уникнути протистояння.

З метою виявлення зовнішніх чинників, які впливають на конфліктну поведінку у підлітків, була розроблена авторська анкета, яка мала на меті з'ясувати: ставлення батьків, однокласників, вчителів до підлітка; психологічний клімат у сім'ї; психологічний клімат у класі.

За даними дослідження, що зображені на рис. 2.2.5, бачимо, що:

25% респондентів визначають ставлення батьків до себе як негативне;

35% респондентів – як позитивне;

40% респондентів – як нейтральне.

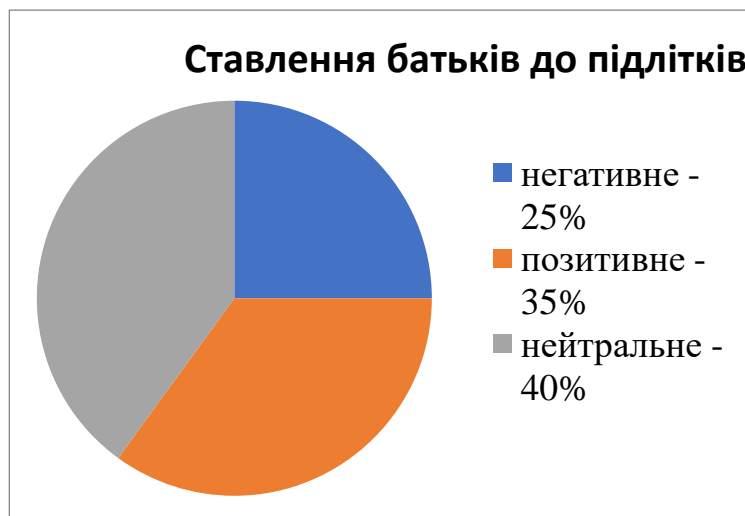

Рис. 2.2.5. Відсотковий розподіл оцінки підлітками ставлення батьків до них

За даними дослідження, що зображені на рис. 2.2.6, видно, що:

25% підлітків визначають психологічний клімат в сім'ї як негативний;

40% – як позитивний;

35% – як нейтральний

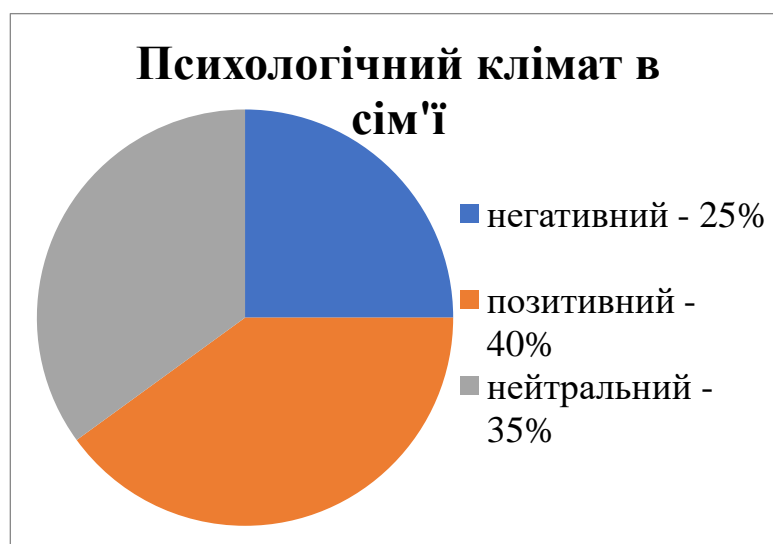

Рис. 2.2.6. Відсотковий розподіл оцінки підлітками психологічного клімату в сім'ї

За даними дослідження, що зображені на рис. 2.2.7, відмічаємо, що:

20% підлітків оцінюють психологічний клімат в класі як негативний;
20% – як позитивний;
60% – як нейтральний

Рис. 2.2.7. Відсотковий розподіл оцінки підлітками психологічного клімату в класі

Рис. 2.2.8. Відсотковий розподіл оцінки підлітками ставлення однокласників до них

За даними дослідження, що зображені на рис. 2.2.8, можна сказати, що:
15% підлітків оцінюють ставлення однокласників до них як негативне;
40% – як позитивне;
45% – як нейтральне.

За даними дослідження, які зображені на рис. 2.2.9, видно, що:
10% підлітків оцінюють ставлення вчителів до себе як негативне;
40% – як позитивне;
50% – як нейтральне.

Рис. 2.2.9. Відсотковий розподіл оцінки підлітками ставлення вчителів до них

Для підтвердження нашої гіпотези щодо впливу психологічних чинників на конфліктну поведінку у підлітків нами був проведений кореляційний аналіз. За допомогою непараметричного критерію Колмагорова-Смірнова нами був встановлений тип розподілу. Ми отримали нормальний розподіл даних і в цьому ми впевнені на 95%. Відповідно ми використали критерій кореляції Пірсона та встановили зв'язки між показниками:

- 1) рівнем тривожності та стратегією поведінки в конфліктних ситуаціях (таблиця 2.2.2);
- 2) рівнем агресії та стратегією поведінки в конфліктних ситуаціях (таблиця 2.2.3);
- 3) стратегією поведінки та психологічним кліматом в сім'ї, класі; ставленням батьків, однокласників, вчителів до підлітка (таблиця 2.2.4).

Таблиця 2.2.2

Кореляційний розподіл між рівнем тривожності та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях

		Суперництво	Співробітництво	Компроміс	Уникнення	Пристосування
Рівень тривожності	Кореляція Пірсона знач. (2-сторін) N	,669**	,206	-,053	-,314	-,631**
		,001	,383	,825	,178	,003
		20	20	20	20	20

Ми дослідили вплив тривожності на стратегію поведінки в конфліктних ситуаціях. Після математично-статистичної обробки даних за допомогою критерія Пірсона було встановлено, що між рівнем тривожності та стратегіями поведінки такими, як співробітництво, компроміс, уникнення зв'язку не виявлено. Отже, статистично значуща відмінність показника рівня тривожності та показників стратегій поведінки (співробітництво, компроміс, уникнення) існує.

Прямий зв'язок існує між показниками рівня тривожності та стратегією поведінки суперництво (значення коефіцієнта кореляції 0,001) та між рівнем тривожності та стратегією поведінки пристосування (значення коефіцієнта кореляції 0,003). Це свідчить про те, що чим вище рівень тривоги, тим більша вірогідність, що буде використана стратегія суперництва (підвищена тривожність змушує підлітка почувати себе у небезпеці та необхідності протидіяти загрозовій ситуації) або стратегія пристосування (через тривожність підліток не вступає у конфронтацію і відмовляється від власних інтересів).

Отже, це означає, що статистично значуща відмінність між показниками рівня тривожності та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях (суперництво, пристосування) не існує. Враховуючи вищевикладене, робимо висновок, що наше припущення виправдалося: існує вплив тривожності на вибір стратегії поведінки.

Наступним етапом в нашій роботі було дослідження впливу агресивності на вибір стратегії поведінки (таблиця 2.2.3).

Таблиця 2.2.3

Кореляційний розподіл між рівнями агресії та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях

		Суперництво	Співробітництво	Компроміс	Уникнення	Пристосування
Фізична агресія	Кореляція Пірсона знч. (2-сторін) N	-,241	,150	-,246	,570**	-,011
		,305	,528	,295	,009	,963
		20	20	20	20	20

В даному випадку значення коефіцієнта кореляції більше, ніж 0,05 у більшості показників. Це означає, що зв'язок відсутній. Значення коефіцієнта кореляції менше ніж 0,05 тільки в одному випадку: між фізичною агресією та стратегію поведінки – уникнення.

Можемо зробити висновок, що статистично значуща відмінність між рівнем агресивності та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях існує. Таким чином, проведене дослідження не підтвердило гіпотезу щодо впливу агресивності на стиль поведінки в конфлікті.

Ми мали на меті дослідити зв'язок між показниками анкетування та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях (таблиця 2.2.4).

В даному випадку значення коефіцієнта кореляції менше 0,05 у більшості показників, тобто існує прямий зв'язок. Це свідчить про те, що вибір стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях залежить від психологічного клімату в сім'ї, класі; від ставлення батьків, однокласників та вчителів. Отже, статистично значущої відмінності між показниками анкетування та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях не існує.

Таблиця 2.2.4

Кореляційний розподіл між показниками анкетування та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях

	Ставлення батьків	Психологічний клімат в сім'ї	Психологічний клімат в класі	Ставлення однокласників	Ставлення вчителів

Суперництво	Кореляція Пірсона	,619**	,524*	,894*	,848*	,819*
	Знч.(2- сторін)	,004	,018	,093	,041	,070
	N	20	20	20	20	20
Співпраця	Кореляція Пірсона	,711*	,865**	,893**	,709*	,767*
	Знч.(2- сторін)	,041	,004	,015	,047	,046
	N	20	20	20	20	20
Компромiс	Кореляція Пірсона	,622*	-,491*	,607*	,851**	,566*
	Знч.(2- сторін)	,006	,028	,007	,032	,015
	N	20	20	20	20	20
Уникнення	Кореляція Пірсона	,779**	,850*	,877*	,814*	,776*
	Знч.(2- сторін)	,009	,028	,037	,017	,045
	N	20	20	20	20	20
Пристосування	Кореляція Пірсона	-,461*	,971*	,857**	,751*	-,452*
	Знч.(2- сторін)	,041	,007	,012	,025	,045
	N	20	20	20	20	20

*. Корреляція значуща на рівні 0.05 (2-сторін.).

** . Корреляція значуща на рівні 0.01 (2-сторін.).

Наостанок робимо висновок, що на конфліктну поведінку у підлітків можуть впливати, як внутрішні психологічні чинники, а саме: тривожність; так і зовнішні психологічні чинники: психологічний клімат в сім'ї, класі; ставлення батьків, вчителів та однокласників.

Від психологічного клімату в сім'ї та класі великою мірою залежить спрямованість активності підлітка, його негативне або позитивне самопочуття, характер особистісних очікувань. Підлітки, які виховуються в позитивному психологічному кліматі, добре контактують з однолітками, виявляють доброзичливе ставлення до них. Якщо психологічний клімат негативний, то у підлітків переважають негативні емоції, упередження,

недоброзичливе ставлення до оточуючих. Такі підлітки схильні до афектів, що часто призводить до конфліктів з оточуючими. Негативні стосунки з батьками та однолітками викликають глибокі переживання через усвідомлення підлітком протилежних за своїми емоційним забарвленням ставлень до рідних людей та ровесників.

Дискусія. На поведінку у конфлікті можуть впливати різні внутрішні чинники: самооцінка, егоцентризм, агресивність, рівень домагань, тривожність, рівень сформованості рефлексії, навичок спілкування тощо, а також зовнішні чинники: стосунки з оточуючими. Конфліктна взаємодія відбувається в трьох взаємопов'язаних системах: «підліток – підліток», «підліток – батьки», «підліток – вчителя». Провідними для даного віку, на наш погляд, є три чинники конфліктної поведінки: стосунки з батьками, становище в групі однолітків та особистісні особливості підлітка.

Для більш продуктивного вирішення міжособистісних конфліктів та зниження їхньої гостроти необхідне розуміння сутності, змісту конфліктів та чинників, що їх викликають. Встановлення психологічних чинників, що провокують конфлікт та обумовлюють конфліктну поведінку, важливе для регуляції та корекції поведінки підлітків.

Щоб практичний психолог мав можливість здійснювати корекційну роботу щодо конфліктної поведінки підлітків, треба чітко знати чинники, які впливають на таку поведінку.

Висновки. Аналіз наукових джерел показав, що проблема конфлікту залишається однією з актуальних тем сучасної психології, проте дослідження з цієї проблематики є недостатніми. Цим обумовлена доцільність нашого дослідження, яке мало на меті визначити вплив психологічних чинників на стратегією поведінки у конфлікті у осіб підліткового віку. Ми обрали респондентами саме підлітків, бо вважаємо, що цей вік є найскладнішим періодом в розвитку будь-якої особистості. Через бажання мати право на власний вибір, власні думки, власний простір підліткам характерна конфліктна поведінка.

Практичне значення отриманих результатів дослідження вбачаємо у використанні в процесі професійної підготовки студентів-психологів при викладанні таких навчальних курсів, як: «Вікова психологія», «Диференційна психологія», «Конфліктологія», «Психологія особистості», «Педагогічна психологія» та «Соціальна психологія». Результатами дослідження можуть скористатися практичні психологи та педагоги в закладах середньої освіти.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в дослідженні інших психологічних чинників, що впливають на стратегію поведінки у конфліктній ситуації, задля розуміння причин конфлікту та ефективних шляхів його вирішення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Апішева, А. Ш. (2012). Проблема конфліктних стосунків сучасних підлітків та юнаків з батьками. *Вісник НТУУ«КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць* 2(35), 117-125.

Божович Л. *Проблемы формирования личности*. М.: Педагогика, 1995. 350 с.

Волков, Б. С. (2017). *Психология подростка*. М: Академический проект, 240 с.

Ганеева, А. А. & Гайнуллина, А. В. (2013). Конфликтные ситуации подростков, зависящие от личностных особенностей. *Известия Самара*, 15 (2-4), 961-963.

Дараган А. А. Психологічні чинники конфліктної поведінки у підлітків. – Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра спеціальності «Психологія». – Національний авіаційний університет. – Київ, 2022. – 44 с.

Зеленков, М. Ю. (2003). *Социальная конфликтология*. Москва: Юридический институт МИИТа, 262 с.

Костюнина, Е. А. (2016). Особенности формирования конфликтного поведения в подростковом возрасте, 1, 642-646.

Куниця, Т. Ю (2017). Проблема конфліктів у шкільному колективі. *Збірник наукових праць НАПН України «Нові тенденції і явища у дитячому і молодіжному середовищі в Україні: цивілізаційний, культурологічний, інформаційний виміри»*. Київ. 114-120.

Хасан, Б. И. (2003). *Конструктивная психология конфликта*. 250 с.

Чайковська, О. М. (2016). *Психологія підліткової конфліктності : навч. посіб.* Кам'янець-Подільський, 126 с.

Яновська, Т. А. (2015). Взаємозв'язок прояву психологічного конфлікту з емоційною сферою підлітків. *Young Scientist*, 2 (17), 235-238.

REFERENCES

Apisheva, A. Sh. (2012). Problema konfliktnykh stosunkiv suchasnykh pidlitkiv ta yunakiv z batkamy [The problem of conflict relations of modern adolescents and young people with their parents]. Visnyk NTUU«KPI». Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika: zbirnyk naukovykh prats 2(35), 117-125

Bozhovych L. Problemy formyrovanyia lychnosty [Problems of personality formation]. M.: Pedahohyka, 1995. 350 s.

Volkov, B. S. (2017). Psykholohyia podrostka. [Psychology of a teenager]. M: Akademycheskyi proekt, 240 s.

Haneeva, A. A. & Hainullyna, A. V. (2013). Konflyktnye sytuatsyy podrostkov, zavysyashchye ot lychnostnykh osobennosti [Conflict situations of adolescents, depending on personal characteristics]. Yzvestyia Samara, 15 (2-4), 961-963.

Darahan A. A. Psykholohichni chynnyky konfliktnoi povedinky u pidlitkiv [Psychological factors of conflict behavior in adolescents]. – Dyplomna robota na zdobuttia osvithnoho stupenia bakalavra spetsialnosti «Psykhologhiia». – Natsionalnyi aviatsiinyi universytet. – Kyiv, 2022. – 44 s.

Zelenkov, M. Yu. (2003). Sotsyalnaia konflyktolohyia [Social conflictology] Moskva: Yurydycheskyi ynstitut MYYTa, 262 s.

Kostiunyna, E. A. (2016). Osobennosty formyrovanyia konflyktnoho povedenyia v podrostkovom vozraste [Features of the formation of conflict behavior in adolescence]. 1, 642-646.

Kunysia, T. Yu (2017). Problema konfliktiv u shkilnomu kolektyvi [The problem of conflicts among the school team]. Zbirnyk naukovykh prats NAPN Ukrainy «Novi tendentsii i yavysycha u dytiachomu i molodizhnomu seredovyschi v Ukraini: tsyvilizatsiinyi, kulturolohichni, informatsiinyi vymiry». Kyiv. 114-120.

Khasan, B. Y. (2003). *Konstruktivnaia psykhologhiia konflykta* [Constructive psychology of conflict]. 250 s.

Chaikovska, O. M. (2016). Psykhologhiia pidlitkivoi konfliktnosti: navch. posib. [Psychology of adolescent conflict]. Kamianets-Podilskyi, 126 s.

Yanovska, T. A. (2015). Vzaiemozviazok proiavu psykhologichnoho konfliktu z emotsiinoiu sferoiu pidlitkiv [The relationship between manifestation of psychological conflict with the emotional sphere of adolescents]. Young Scientist, 2 (17), 235-238.

N. Lytvynchuk, L. Smolinchuk, A. Darahan
INFLUENCE OF PSYCHOLOGICAL FACTORS ON CONFLICT
BEHAVIOR IN TEENAGERS

Abstract

The article analyzes the concepts of "conflict", "conflict behavior"; "Styles of behavior in a conflict situation"; the reasons of conflicting behavior at teenagers are specified. The specifics of adolescence, accompanied by self-affirmation, separation, rebellion, strong emotional experiences, anxiety, irritability, depression; characterized by a change in the hierarchy of values, motives, self-

awareness. **The aim** of this study was to determine the influence of psychological factors on conflict behavior in adolescents, including such as aggression, anxiety, as well as relationships with parents, classmates, teachers. **Methods** of analysis, systematization and generalization of theoretical material of scientific sources allowed to get acquainted with domestic and foreign experience in this field. The following **methods** were used in the empirical study: Buss-Durkee Hostility Inventory (BDHI); personal scale of manifestations of Taylor's anxiety (adapted by T.A. Nemchin); "Strategies of behavior in conflict situations" by K. Thomas (adapted by N.V. Grishina); author's questionnaire. **Results.** In order to establish a connection between psychological factors and the strategy of behavior in conflict, we performed mathematical data processing according to Pearson's test. The relationship between anxiety levels and behavioral strategies was found: rivalry and adaptation. This suggests that the higher the level of anxiety, the more likely it is that a conflict strategy or adaptation will be used in a conflict situation. The influence of anxiety on the choice of strategy of behavior in the conflict is stated. Mathematical processing also revealed the influence of such factors as the psychological climate in the family and the classroom, the attitude of parents, teachers and classmates to the adolescent on the strategies of behavior in conflict situations. **It is concluded** that, given the urgency of the problems of conflict behavior in adolescents, it is necessary to continue the study of psychological factors that provoke conflict and complicate its course, in order to improve the corrective work of practical psychologists.

Keywords: aggression; conflict; conflict behavior; teenagers; psychological factors of conflict behavior; anxiety.